

Emeretzi-garren mendeko kateximak

I. NEURTITZAK

Katexima dugu Euskalerriko libururik zabalduena; eta anitzetan irakurgai bakarra. Besterik izango ez bazen ere, ori bada gure etxe zokoetan.

Baditugu zaharrak, ez ain zaharrak eta berriak. Auek salgai dau-de eta besteak saguen ortzetan.

Zaharrak ere, oraiko gisa, etziren denak berdinak: aitak ikasia etzen amaxori erakutsi ziotena bezala. «Kristaua zera?» —galdetzen zion aurreko batez gizon bateak besteari.

—Ez: «Zerade kristaba?» —erantzun zion.

Edo 1880'koak dion bezela:

—Galdetzen dut. Kristaua zara?

—Ihardesten dut. Bai, Jaungoikoaren graziaz.

Baxenabarren egiten ginuen berriz:

—Giristino zare?

—Bai, giristino naiz Jainkoaren graziaz.

Badira, gañera, beren narruzko azalekin, eskuz idatzitako do-triña frango. Lengo mendean konturatu ziren denak bateratzea ko-meni zela eta ortako dio aietako batek, asieran:

«Barruti ontaco Obispo soll argiac, euscal-errietara egin duen icustamenan edo visitan, icusi du eztirela berdinac aietan eracusten diran cristau icasbideac, eta oetatic cenbaitetan badi-rela utsac, andiac ez izanic ere: argatic erabaquitu du biurtu dayen euscarara, mintzo garbian, Jaun Uriz chit gaindi zenaren denboran erdaraz agertu cen cristau icasbidea.»

Beranduko solasa dugu au emeretzigarren mendean: 1880'ko itzulpena baita. Askoz lenago baginuen Nafarroan aita Astete'ren katexima eskuaraz: 1826'an argitarazi zuen *Uriz ta Lasaga* apezpikuak. Bazandarra zen itzultzalea. Ez da Uriz au, beste kateximak aipatzen duen Iruñeko Gotzaia. *Uriz ta Labairu* izan zen Nafarroan Astete erdaraz sartu zuena, eta ori du gogora ekartzen. Ikusten da garbi, azkeneko itzultzaleak etzuela lenbizikoaren berririk.

Garizuma izaten zen, txikitan ikasitako «dotriña» errebarrikatze-ko garaia, gure errietan. Bestela etzegen txartelik. (Bertsularitan bada- dira gauza politak, «Pernando Amezketarraren» gertakizunetan ere bai.)

Urdiain'en, erriko gizonak, sorotik itzuli ondoan biltzen ziren katexima ikastera. Beti izaten zen norbait erakusteko. «Lauko» bat (bost xentimo) ordaintzen zion bakoitzak maisuari.

Eta su-bazterrak izketan balakite zenbat-zenbat gauza atera lezaketen! Txamini ondoko zirrituan egoten zen katexima, keiaz gorriturik; eta «Zaragozanao», ilargiak jakiteko. (Bazakiten denboraz esaten zituen guziak gezurrak zirela; baño, berdin sinesten zioten.)

Adinetako jendeari aditzen zaio denbora aiek askoz obeak zirela oraikoak baino. Guk ez ditugu ezagutu.

Kateximak, beste alde, danon begiramena merezi du: berak eskolatu du Euskalerrria. Berri bat sartzan zuten guzietan izaten ziren zer esanak. Beti zaharra ohea zen, berria baino.

Orrek esan nahi du: 1) jendea jarri egiten dela gauza bati, eta 2) gero gusta egiten zaiola andik ateratzea.

«Kristau Ikasbidea» euskeratzaleen lana etzen samurra. Berez gai sakonak eta ilunak ibili behar dira, eta erriak duen iztegi motz eta ezberdiñean, ezin daiken gauza! Orduan, beharko ta, erdarazko itzak sartzan zituzten.

Euskerari gertatu zaiona berbera gertatu zaie beste erriari ere. Ala sortu da iztegi berri bat: Eliza, apeza, bataioa, Eukaristia, Komunio eta beste. Alderdi ortatik aberastasun berri bat sortu zaio gure izkuntzari.

Baiñan, gure katexima euskeratzaleak etziren ortan gelditu. Erriak itz oiek artuz bezala, joan ziren beren ordeko itz jatorrak sartzan. Ikusi Nafarroko «Kristau Ikasbide» batetik artutako kezka auek:

«Itz cenbait, erdaracoac izanic ere, utzi dira berariaz uquitu gabe. Alaric ere, bear bada arquituco dituzu bein ere *aditu ez dituzun* euscarazco mintzac: baño zuretako berriac diran itz orien ondoan, arquituco dituzu, *edo* batequin paraturic, gueyenetan usatzen diran itzac, erdaratic artuac, *euscara ederraren kalte* andiarequin. Guisa untan, aitzinean paratzen datzuten icasbidean, ezta izanen itzic aditu ez dezaquezunic.» (1880.)

Modu ontan, jakiña da «katexima berria» eskutan artzean, gauza berriak ikusi bear zituztela. Ortik zer-esanak.

Gero, pixka-pixka etzaie ain gaizki iduritzen; eta ondarrekotz badakite zer agertzera eman nahi duen. Denbrea gutxiko pakea! Nunbaitik aterako dute beste bat... eta berriz aste!

Ori da Liturji kontuan gertatu dena. Martxoaren zazpirako, euskeraz Meza ikasten asi ginelarik, emezortzi-ogei urteko neskatok ala esan zidaten:

—Euskeraz egin behar al-dugu? Erraxago da erderaz. Guk ez dakigu euskeraz leitzen...

—Ala ikasiko duzue —erantzun nien.

Iru edo lau illabeten buruan, baso-eliza batean ginuen meza. Baziren kanpotarrak ere. Neskato gazte aietako batek nun esaten diten: «Euskeraz eginen dugu Meza!»

—Ez; gaur Meza kantatua izaten da.

—Politago da euskeraz .

Alako zerbait izanen zen len Kristau Ikasbidearekin. Nik azken mendeko bat edo beste eskuratu dut. Diren guziak biltzeko xedia ar baleza norbaitek, lan ederra egin lezake. Ori ainbat, zor diogu euskaldunok liburutxo mamitsu orri.

Nik, lengo mendeko kateximetan eldu diren bertsuak aipatuko ditut bakarrik.

I. BAZTANGO KATEXIMA (1826)

Izena: «Cristau Doctrina».

Euskeratzalea: Baztango Balleko Parroko bat.

Azalean esaten du: «CRISTAU DOCTRINA / Aita Gaspar Astetec / Erdaraz escriptua eta orai / Euscaraz publicatzen dana / Cebait gauza aumentaturic / BAZTANGO BALLECO PARROCO BATEC / Cristau fielea / instruccionearen deseyuz.»

Joakin Javier Uriz eta Lasaga zen Iruñen Apezpiku; José Jiménez, Bikario jeneralak eman zion baimena eta Kaputxinoen komentuan buru egiten zuen Bera'ko Esteban aitak aitortzen du erdarazkoa bezela dagola.

Itz neurtu auek ekartzen ditu seigarren orrian:

«Abisua becatari guciei

Utzi becataria
Len baño len becatua,
Bai, eta ere ocasioa
Ceñetan zauden sartua.

Gaurco gaubean guerta daiteque
Pensatu gabe zu iltzea,
Eta instante ortan berean
Infernura erortzea.

Eguizu confesio on bat
Ongi disponituric,
Barcacioa escadiozozu
Yaunari, damaturik.

Da zure bizi gucia
Gracian bicitzea,
Eta Zeruko gloriara
Betico pasatzea.

Artarako libro au
Cuidadoarequin leizazu
Eta eracusten duena,
Siñetsi, eta obrazazu.»

Azkeneko orrietan Sakramentu Santuari kantu bat sartzen du. Ona bere itzak:

«ALDARECO SACRAMENTU

Guziz Sainduaren onran eta alabanza»
(Sacris Solemnis cantatzen den tonuan)

1. O nere anima!
Jesus laudazazu,
Aren amoriora
Publikatu zazu:
Aldare Sainduan
Considerazazu
Gu gatic Sacramentuan. | 2. Oh amorioa
Negurric ez duena!
O misterioa
Arritzen duena!
Ostia batean,
Yaungoico bat dena,
Gizonaren amorioz. |
|--|---|

3. Oguia dirudi
 Beguiz beiraturic,
 Fedea(c) erraten du
 Ez dela oguiric,
 Baizik dela Jesus
 Yanari eguifiñ
 Animaren sustentuko.
4. Ainguiruac berac
 Daude Arrituric
 Icustean Jesus
 Sacramentaturik
 Cristaba allegatzen
 Yauna(c) conbidaturic
 Aren errecibitzera.
5. Guizona ill ez dayen
 Gurutzean iltzen da
 Bici dayen beti
 Emen guelditzen da
 Ceruã utzi gabe
 Ostian yartzen da
 Gucia da guregatic.
6. Iturri Saindura
 Egarric dagona
 Dago conbidatzen
 Gure Jesus ona:
 Emen nai du uniu
 Berequiñ guizona
 Amorioaren indarrez.
7. Andiac, tipiac
 Guziac deituac
 Dire aldarera
 Eta condibatuac;
 Zorionecoac
 Ongi garbituac
 Maiz allegatzen direnak.
8. Emen cargatuac
 Cargatic libratzen
 Eta afligituac
 Dire consolatzen:
 Deseyu Sainduz
 Bai ere betetzen
 Allegatzen den anima.
9. Munduko gustoac
 Emen galtzen dire
 Ceruko esperanzac
 Emen bizten dire
 Sacramentu untan
 Bai sentitzen dire
 Eguizco consueloac.
10. Becatuan daudenac
 Ez dire deituac
 Anima manchatuac
 Dire apartatuac.
 Yanari Saindura
 Daude conbidatuac
 Bacarri(k) cristau yustuac
11. Ongi garbituric
 Allegatzen dena
 Yaunaren graciaz
 Betetzen da dena;
 Au da ceruraco
 Bideic zucenena
 Jesusequin unitzea.
12. Bedeicatuia Jesus
 Beti izan dayela
 Aren amorioa
 Publica dayela,
 Gure animetan
 Beti bizi dayela
 Beraren graziaz. Amen.

Juan Martín de Ansa, Urrizola'n apez egonaren paper zaarretan ere badira bertsuak doñu untan abesteko eginak. Begien aurrean daukat bat:

<p>1. Noc siñesta lezaque
Ezpaliz fedea
Gaurco misterio
Marabilles betea!
Jaune, zu izanic
Guzion javia
Zaude orrela umillaturic.</p>	<p>2. Ceru andietan
Cabitu eziñic
Ostie batean
Zaude gaur jarriric
Acidenten azpien
Ongui estaliric
Aldare Santu orretan.</p>
<p>3. Marabille ortara
Zerc ecarri zaitu?
Zerc, jaune, ortara
Obligatu zaitu?
Ay nere semea,
Esaten didazu,
Dizuden amorioac.</p>	<p>4. Jaquiñiquen laster
Ill bear nuela
Ta zuen ertetic
Juan biar nuela,
Asmatu izen nuen
Jarzea onela
Zuequin beti egotera.</p>
<p>5. O zer cuidadoo
Baine aiñ aundie!
O amorioa
Abrasagarrie!
Biozeco suen
Aiñ erraz jequie
Jesus choil maitagarrie.</p>	<p>6. Ogueite amiru urte
Munduen pasaturic,
Asco pena tristes
Izardis beteric,
Ainbeste azote
Aranzas josiric
Guruzean ill zen guregatic.</p>
<p>7. Bada orrengatic
Ala nai izan du
Zure onagatic
Obra bat eguin du:
Jakinsu izanik
Berak pensatu du
Gurequin nola gelditu.</p>	<p>8. Au bai pasioa
Dolores betea,
Baiñe cariñoa
Gañiquen gabia!
Zure ofizioa
Da ongui eguitia,
Jesus gure amantia.</p>
<p>9. Iru persona ta
Jangoico bacar bat,
Guc, Jaune, verorri
Escacen diogu
Bsite gacela,
Guc amatu nola
Erredentore gurea</p>	<p>10. Eta guie gacela,
Dagon lecure
Bere bide zuzen
Argui orretatic,
Eternidadean
Gozatu dezagun
Gloria eta zeru eternoan.</p>

(Juan Martín de Ansa, Elkano'ko apezaren garaitsukoa izan laike.
Emeretzigarren mendearen asierako paperretan daude bertsu auk.)

II. «Cristauaren Icasbidea» (1880)

Aita Gaspar Astetec eguina, / cein centzaturia eta berretua / Aguer-
tzen da Euscarara biurtua, / Dre. D. Jose OLIVER eta HURTADO /
Iruñeco Obispo choy arguiaren aguindez, / Bere menecoen oitzaraco.

IRUÑAN: / J. Lordaren moldiztegiuan, / 1880

Ez du ekartzen euskaraz jartzalearen berririk. Sarreran baditu itz-
neurtu itxurako lerro batzuk. Astetek erdarazkoan dituen bertsiuen
itzulpena baizik ez dira. Biak emanen ditugu elgarren ondoan.

«Cristau icasbidearen sarrera» / «Introducción de la Doctrina
Cristiana»

1. Kristau ededun guciac (1)
Daude soll premiaturic
Oneraspina izatera
Bere biotz guciatic,
Jesus gure arguuaren (2)
Gurutze sainduarequico,
Non ill nai izan zuen
Gu ateratzeagatic
Becatuaren mendetic.	Todo fiel cristiano
es muy obligado
a tener devoción,
de todo corazón
con la Santa Cruz
de Cristo, nuestra luz.
10. Ta etsay gaistoetatic.
Orregatic bada
E кандu bear zara
Ala ceñatzera
Ta guruztatzera | Pues en ella quiso morir
por nos redimir
de la cautividad
de nuestro pecado
y del enemigo malo.

Y, por tanto,
te has de acostumar
a signar y santiguar
haciendo tres cruces: |
| 15. Iru gurutze eguinez
Copetan lenengoa
Jaincoac libra gaitzan
Gogo charretatic:
Ahoan bigarrena | La primera en la frente,
porque nos libre Dios
de los malos pensamientos. |
| 20. Jaincoac libra gaitzan
Mintzo gaistoetatic:
Bularran irugarna
Jaincoac libra gaitzan
Eguite ta gura donguetatik | La segunda en la boca,
porque nos libre Dios
de las malas palabras.

La tercera en los pechos
porque nos libre Dios
de las malas obras y deseos. |

(1) Ededun = fededun (utsegina).

(2) Arguuaren = arguiaren.

Amaibigarren bertsuan, ecandu = oitu (acostumbrarse).

Azkeneko bertsuan, donguetatic = gaiztakeritatic.

Iztegiari buruz jakingarria da «dotriña» au. Beste nunbait esan dugunez, itz zailletan bi emaiten ditu. Beste batzutan berriz, oar gisa, eransten dio orriaren peko aldean. Ala ikusten ditugu, an emenka: *padecitu* (nota: pairatu). Sainduen comunionean (Sainduen balderna). *Desterratuoc* (erbestatuoc); *suspiroz* (asberaz); projimoa (urkoa).

Izairá edo naturaleza; Salvatzalea edo *Gosabetaria*; *eripetu* edo kondenatu.

III. *Irazusta'ren Dotrina* (1889)

Izena: Doctrina Cristiana.

Lenbiziko orria: Doctrina cristiana / aita Gaspar Astete / Jesuitac erderaz conpondua. / Ipiñi zuan eusqueraz: D. JUAN de IRA-ZUSTA / Erretore Hernialdecoac: ceña dan / Provincia Guipuzcoacoan, / eta / añaditu zion Encarnacioco eta Eucaristia-co misterioen esplicazioa; baita ere Confesio onaren condicioac, eta acto Fedeco, Esperanzaco eta caridadecoac.

Tolosan: Pedro Gurruchaga-ren moldizteguiuan / 1889-garren urtean.

Katexima onek beste bien gauzak baditu bertsu kontuan: 1826' koaren lenbiziko oarra, aldaketa batzuekin dakar; eta bigarrenaren sarrera, neurtitz keran.

ABISOA

Pecatari guzientzat ona

Utzi ezazu, pecataria
len baño len pecatua
aparta zaite ocasiotic
ceñean zauden sartua.

Izan diteque gaurco gabean
zu oyean iltzea,
bai eta ere bigar baño len,
ifernuetan sartzea.

Utzi ditzagun bizio oec,
ceñac gauzcaten galduric,
eta escatu barcacioa,
Jaungoicoari bertatic

Liburu onetan esaten dana
sinistu eta obratu,
goza dezagun beti gloria,
an gaitecen descansatu.

DOCTRINA
Cristianaren sarrera

Cristau fiel guztiac
daude obligatuac
Gurutzea adoratzera,
eta debozio izatera:
cergatic Cristoc an
salbatu guinduan
gure pecatuetatic,
ta etsayaren mendetic.

Argatic zaite jarri
santiguatzera sarri,
bai ta ere ciñatzera,
iru gurutze eguitera:

becoquian lenena,
aoan bigarrena,
bestea bularretan,
iru lecu oyetan.

Becoquian libratzeagatic
pensamentu gaiztoetatic,
aoan libratzeagatic
itz gaiztoetatic,

bularretan libratzeagatic
obra ta desea gaiztoetatic;
eguiñ bada bereala
esaten duzula onela:

«Gurutze Santuaren, señalea gatic...»

Ondarrekotz, 1855 argitaratutako «CANTICA IZPIRITUALAC»,
izeneko liburutic artuko dugu gai ontaz ekartzen duen bat. Bilduma
guzia erran laike katexima dela.

Eskutan dutana, lehen partea da. «CANTICA ZAHARRAC».
Berak dionez: «Saltzen da Bayonan, / Desplan, liburu eta paper
saltzailearen baitan, / Port-Nauco Arkhazpietan, 5 Numeroan.»

III. CANTICA

YAINCOAREN legue saindua

Canta arin mundutarrac
Sunxi beitez betbetan;
Sentimentu caltecorrac
Hil beitez bihotzetan.
Abia gaiten laudatzen
Erreguen Erreguea
Balxan, lehiaz, canthatzen
Eman duen leguea.

Ala bai da, Yaun goicoa
Çure legue Saindua
Guziz nahicarazcoa,
Goço eta yustua!
Orotarat tu edatzen
Placeric bicienac;
Descanxuan tu eçartzen
Penatuac direnac.

O! çuec, urguileriac
Ixutzen çaituztenac,
Munduco esdeuskeriac
Bilhatzen tutçuenac;
Ontasunac, ohoreac
Ditutçue preçatzen,
Nic batzu, nola bertzeac
Bocic tut arbuiatzen.

Bake maite bat darraio
Yaunaren legueari;
Cer escasten othe zaio
Hartaz dacusanari?
Izpirituac libratzen
Ditu ilhunbetaric,
Bihotzac ere sendatzen
Çauri gucietaric.

Çure legueac, Yaun ona,
Behar gaitu salbatu;
Ez da ceren çoriona
Bertze nihon bilhatu.
Guidariric çuhurrena
Badakit hura dela;
Hari yarraikia dena
Ez daite errebela

Legue harren uztarria
Errech da yasaitea.
Ez, ez da nekhagarria
Harren carga maitea.
Yartzen naiz harren azpian,
Hartaz naiz guidaturen;
Hura dut bizi gucian
Bakharrik maitaturen.

JOSE M. SATRUSTEGI.

